

Ondiep plaggen in de duinen

Uit OBN-onderzoek in de jaren negentig werd duidelijk dat maaien in verruigde duingraslanden geen duurzame maatregel is. Bovendien is door de terreinomstandigheden maaien vaak moeilijk uit te voeren. Plaggen heeft wel positieve effecten op de langere termijn, maar er komt veel materiaal vrij dat ergens gestort moet worden. Waternet onderzocht of ondiep plaggen wellicht een goed alternatief is. De resultaten zijn volgens ecooloog Mark van Til van Waternet boven verwachting.

Al jaren proberen duinbeheerders de vergrassing en verruiging van hun duinterreinen tegen te gaan. Zij willen de soortenarme, dichte gras matten of struikvegetaties weg hebben in ruil voor soortenrijke duingraslanden. Aangezien deze vegetaties behoren tot het prioritaire habitattype 'grijze duinen', hebben beheerders een bijzondere verantwoordelijkheid voor het behoud en herstel van duingraslanden. In het kader van OBN zijn allerlei methoden onderzocht, maar deze hebben alle zo hun beperkin-

gen. Maaien geeft op zich een goed resultaat maar het moet dan wel regelmatig gebeuren. Begrazen is vaak effectief, maar zeker in de duinen waar ook drinkwater wordt gewonnen is dat niet overal bruikbaar. Extensieve begrazing leidt bovendien vaak tot duingraslanden met een meer gesloten grasmatt, wat ongunstig voor insecten zou kunnen zijn. Chopperen wordt toegepast in duinheide, maar in duingraslanden met een dunne humeuze bovenlaag bleek het apparaat snel vast te lopen.

Op het Rozenwaterveld domineerden duinroosjes en duinriet. Met relatief lichte apparatuur is ongeveer vijf centimeter afgeplagd. Foto: Mark van Til.

Blijft over het plaggen. Op kleine proefprojecten, waarbij een toplaag van 10 cm werd verwijderd, bleek het een heel effectieve maatregel. Maar in proefprojecten gaat het vaak om kleine, goed toegankelijke stukjes. En dat is nu net het verschil met een wat grootschaliger inzet, zegt Mark van Til van Waternet, het voormalig Waterleidingbedrijf Amsterdam. Volgens hem stuit plaggen op praktische bezwaren: 'Je hebt te maken met een geaccidenteerde terrein waar je met grotere apparatuur moeilijk kunt komen zonder veel schade aan te richten. En er komt veel materiaal vrij dat je moet afvoeren, en dat is erg duur.' Daarom is Waternet op zoek gegaan naar andere methoden en is het bedrijf uitgekomen op het ondiep plaggen met een lichte plaggemachine. In 2002 zijn op twee locaties proeven uitgezet waarbij in vakken met een gemiddelde oppervlakte van 0,2 hectare de grond slechts vijf centimeter werd afgeplagd.

Positieve effecten

De proef is op twee locaties van de Amsterdamse Waterleidingduinen uitgevoerd. Het Rozenwaterveld is een gebied met voorheen uitgestrekte duingraslanden waar nu duinroosje en duinriet domineren. Hier en daar komen nog enkele goed ontwikkelde duingraslandjes voor die intensief begraaasd worden door konijnen.

Het ondiep plaggen heeft hier na drie jaar geleid tot een duingrasland waar in ieder geval de ruigtesoorten en de struiklaag zijn verdwenen. Er komen nu beduidend meer typische duingraslandsoorten voor en er is een afwisselende vegetatie ontstaan met kale zandplekken. Ook heel belangrijk is volgens Van Til dat konijnen er weer wat te zoeken hebben. 'Voor het plaggen was de kruid- en struiklaag zo dicht en zo hoog dat er nauwelijks konijnen voorkwamen. Nu is er weer ruimte voor de konijnen en zorgen zij er mede voor dat de vegetatie laag blijft. Van de onderzochte insecten-

fauna zien we zelfs al een aantal karakteristieke sprinkhaan- en dagvlindersoorten terugkomen.' De uitgangssituatie van de andere proeflocatie, het Infiltratiegebied, was een duidelijk andere. Hier zijn de oude duingraslandjes vooral vergrast met zandkweek. Ook hier zijn, net als bij het Rozenwaterveld, nog wel enkele goed ontwikkelde graslandjes te vinden. Enkele van deze graslandjes worden nog opengehouden door konijnen. Ondiep plaggen heeft in het Infiltratiegebied echter nog niet zo veel resultaat gehad als in het Rozenwaterveld. De oude grasmat is weliswaar verdwenen, maar de duingraslandsoorten zijn nog maar mondjesmaat teruggekomen. Waarschijnlijk heeft dit er mee te maken dat er, in tegenstelling tot het Rozenwaterveld, geen organische laag meer over is en er dus ook geen zaadbank meer aanwezig is. Door het ontbreken van de organische laag is ook de pH hoger dan in het Rozenwaterveld, hetgeen de kieming van zaad moeilijker maakt.

Ook de konijnendichtheid kan het verschil in ontwikkeling verklaren. Konijnen zijn verspreiders van plantenzaad en in het Infiltratiegebied komen minder konijnen voor dan in Rozenwaterveld.

Konijnen van belang

Al met al is Van Til tevreden over de resultaten na drie jaar. 'Bij het Infiltratiegebied gaat het allemaal niet zo snel maar dat is volgens ons verklaarbaar. We wachten nu af wat er verder gaat gebeuren. Ik denk wel dat de konijnenpopulatie een belangrijke factor is in het herstel en onderhoud van de duingraslandvegetaties. Konijnen zorgen er voor dat de vegetatie open en structuurrijk blijft en de verzuring van de bodem wordt tegengegaan. En zij voorkomen ook dat duinriet en zandkweek terug komen in hoge bedekking. Maar dat betekent ook dat door een ziekte als VHS de populatie weer een keer zou kunnen instorten en dat daarmee ook de vegetatie weer kan vergrassen en veruigen. Dan is misschien maai-beheer of begrazing als aanvullende maatregel nodig. Maar voorlopig zullen wij de effecten goed blijven volgen en ondiep plaggen zo mogelijk ook op andere plekken inzetten.'

De proef met ondiep plaggen is uitgevoerd met een subsidie van het OBN. Waternet heeft over de proef een rapport geschreven dat is te bestellen bij de Directie Kennis, dkinfo@minlnv.nl.

Blauwvleugelsprinkhaan is een van de soorten die heeft geprofiteerd van de maatregelen in de Amsterdamse waterleidingduinen. Foto: Mark van Til

Konijnenvirus redt de jeneverbessen

Al enkele tientallen jaren zijn natuurbeheerders bezorgd over het feit dat in Nederland de jeneverbessen niet meer verjongt. De nog bestaande jeneverbessstruwelen verouderden in snel tempo en de karakteristieke ondergroei van deze struwelen is op de meeste plaatsen verdwenen. Dus werd in 2005 een OBN-onderzoekplan opgesteld om te weten te komen hoe de jeneverbessen nog te redden is. Patrick Hommel en zijn collega's van Alterra gingen aan de slag.

Er deden volgens Hommel al allerlei geruchten de ronde over mogelijke oorzaken: de depositie van verzurende stoffen, de natuurlijke bodemontwikkeling, gewone veroudering, het beheer en zelfs de hoge concentraties aan fijn stof in de lucht zouden wellicht de verjonging kunnen tegenhouden. Allemaal interessant om te onderzoeken maar bij de aanvang van het onderzoek in 2006 bleek dat het nodig was om de onderzoeksvragen enigszins bij te stellen. Want de jeneverbessen bleek zich op diverse plekken in Nederland opeens weer te verjongen! Op de meeste plaatsen gaat het om

slechts enkele exemplaren, veel te weinig nog, maar er is dus opeens wel iets veranderd. Spectaculair is de verjonging op een oude maïsakker in het Overijsselse Springendal, op de plek waar vroeger ook een jeneverbessstruweel gelegen had. Daar kwam opeens een bezetting van maar liefst acht exemplaren per vierkante meter voor.

Ecosysteem

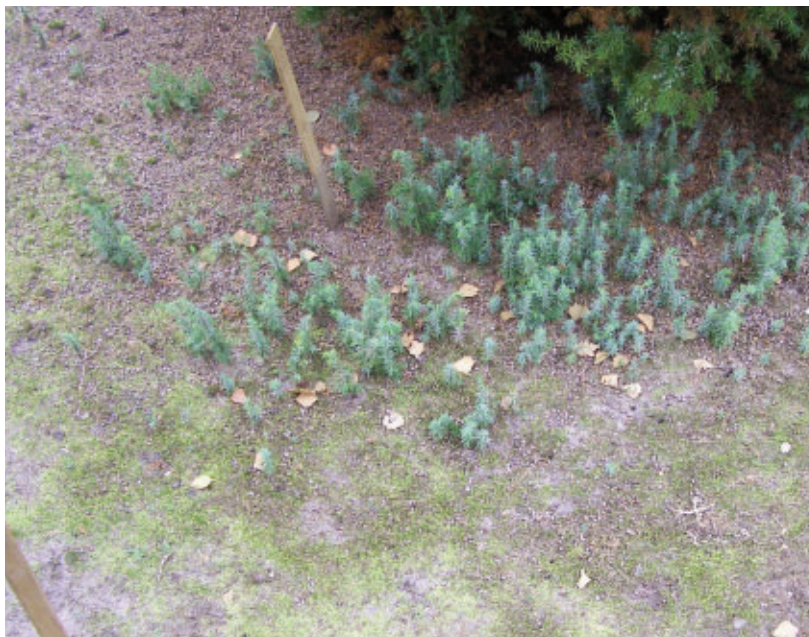
Het onderzoek van Hommel kreeg door deze actualiteit een andere wending: de vraag was nu niet meer waarom de jeneverbessen niet verjongt, maar waarom deze op de ene plek wel en op de ander plek niet verjongt. Via enquêtes onder beheerders en een aanvullend veldonderzoek, tekent zich inmiddels een aantal cruciale factoren af. De succesplekken zijn bijna altijd op korte afstand van de bestaande struwelen, er lopen in ieder geval bijna geen konijnen rond, en vooral als er voldoende wild of vee is ('trappeldruk') komt de verjonging op gang. Bovendien moet er een gunstige basenverhouding in de bodem zijn. Ook plaggen lijkt gunstig te zijn voor de verjonging.

Om de soort in stand te houden, zo concludeert Hommel, lijkt dus eigenlijk niets nodig te zijn, dat komt vanzelf wel goed. Het zal alleen wat lastiger zijn om struwelen terug te krijgen in plaats van verspreide individuen. En al helemaal lastig is het om het complete jeneverbessecosysteem te herstellen. Want juist de pionierstadia op kaal zand, die in dat soort ecosystemen voorkomen, zijn rijk aan allerlei bijzondere soorten en de huidige verjonging vindt toch later in de successie plaats en niet meer op het kale zand. Daar zal dus plaggen of een of andere vorm van bodemroering nodig zijn en wellicht ook bekalken. Kortom, het gaat in het vervolg van het onderzoek nu veel meer om herstel van het complete ecosysteem en om de praktische uitvoering van de maatregelen, dan om het raadsel van de jeneverbessen die niet wilde verjongen.

Voorlichting

Het Jeneverbessgilde, opgericht toen bleek dat het zo slecht ging met deze karakteristieke soort, is uiteraard blij met de resultaten van het onderzoek. Meike Bulten van het gilde: "Het komt er nu op aan om nog specifieker te weten waarom op de ene plek wel en de andere niet. De precieze bodemprocessen die daar waarschijnlijk mede aan ten grondslag liggen, zijn nog onvoldoende bekend. In het veld denk je soms dat het ene gebied sprekend op het andere lijkt en toch is de mate van verjonging dan heel verschillend. Ondertussen zullen wij doorgaan met het plaggen en vooral met het inventariseren. Daarnaast besteden we veel tijd aan het voorlichten van het publiek. Mensen voelen zich heel snel verbonden met de jeneverbessen en de struwelen en reageren dan ook heftig als ze niet weten wat beheerders aan het doen zijn. Voorlichting is dus heel belangrijk en we hebben gemerkt dat het

Massale verjonging van Jeneverbessen, vlakbij Buinen, na plaggen op een plek die waarschijnlijk in het verleden met landbouwkalk is behandeld. Foto: Martijn Griek

Beter doorstroming van wetenschap naar beheer

Kennis is voor alle beheerders van natuur- en bosterreinen van het grootste belang. Zij willen immers weten wat de staat is van hun terreinen en welke beheer- en herstelmaatregelen ze eventueel het beste kunnen nemen. En natuurlijk hoe ze die moeten uitvoeren. Het OBN-netwerk, met daarin veel wetenschappers en beheerders, zorgt voor die kennis. Zij inventariseren samen welke problemen er in de beheerpraktijk spelen en vertalen dat naar vragen voor de wetenschap. En die wetenschap zorgt er samen met het OBN-netwerk voor dat de nieuwe kennis bij de beheerders terecht komt.

Zo zou het tenminste moeten gaan. De praktijk is echter dat lang niet alle beschikbare kennis netjes bij de beheerders terecht komt. Daarom heeft het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit een aantal projecten opgezet om de kennisdoorstroom en kennisbenutting te verbeteren. Een van die projecten is het opzetten van de site Natuurkwaliteit.nl. Drie jaar geleden is dit project gestart en hoewel de site eigenlijk al klaar had moeten zijn, wil Ardo van Kampen niet van een mislukt project spreken. Van Kampen werkt vanuit de terrein-beherende organisaties tijdelijk bij de Directie Kennis voor de Kennistransfer Natuurkwaliteit. Daarbij zorgt hij ook voor afstemming met andere kennis(benuttings)projecten.

Natuurkwaliteit

‘Het project voor de site is begonnen toen het OBN nog gewoon OBN was: alleen gericht op herstelmaatregelen, geen verbreding, nog niet gericht op landschapstypen. Halverwege de rit werd besloten om Natuurkwaliteit.nl veel breder op te zetten en de site niet alleen meer te richten op het herstelbeheer, de focus van het vroegere OBN. Natuurkwaliteit.nl moet nu ook gaan over het instandhoudingsbeheer, soortenbeheer en inrichtingsbeheer. Veel breder dus, veel completer en dat vereist ook een andere structuur van de site en een andere inhoud. Ik denk dat we de site medio 2010 pas echt klaar en volledig bruikbaar hebben.’ Daarnaast gaat het project Doelgericht Natuurbeheer van start met min of meer dezelfde doelstelling: zorgen dat de juiste kennis in een juiste vorm bij beheerders terecht komt door gebruik te maken van interactieve leermethoden. Van Kampen: ‘Ik zie dat als een

project waarbij veel interactie zal zijn tussen verschillende beheerders onderling, beleid, onderwijs en onderzoekers, als een andere manier om dezelfde kennis over te dragen. Het is dus aanvullend op de site natuurkwaliteit.nl. Daarnaast willen we een onderwijsproject gaan starten waarbij we proberen om de beschikbare kennis in de onderwijsprogramma's te krijgen. En tenslotte is er nog een idee om een kennisproject rondom weidevogelbeheer te starten.’

Gebruik maken

Maar is het niet heel erg jammer dat de beschikbare kennis dan toch pas in 2010 voor het brede publiek beschikbaar komt? Van Kampen: ‘Nee, want steeds wanneer afgeronde delen klaar zijn, komen ze ter beschikking van de terrein-beherende organisaties, water-beheerders en het onderwijs. Zij kunnen er gewoon gebruik van maken in de dagelijkse praktijk. En via die organisaties moeten de meeste beheerders toch, zij het via een korte omweg, gebruik kunnen maken van de beschikbare kennis. En daar gaat het uiteindelijk toch om.’

colofon

De Nieuwsbrief OBN is een uitgave van de directie Kennis van het Ministerie van LNV. Een pdf-versie van deze nieuwsbrief is op te vragen bij a.m.p.de.wee@minlnv.nl.

Redactie
Geert van Duinhoven

Redactie-adres
Directie Kennis
Postbus 482, 6710 BL Ede
t 0318 822 500

Vormgeving
Jelle de Gruyter
Grafisch Atelier Wageningen

Druk
Senefelder Misset, Doetinchem

